

גורייך קטלוח לאריא [שני גורים הרגו את האריה]. ששם המקום רומז לכך.

אמרי ליה לישיבי: זיל אשתכח לערפה אימיך בקיברא [לך ומצא את ערפה אמך בקברה], שהרגנוה.

כי אדכרו ליה שמוא דאימיה, כחש חיליה, וקטליה [כשהזכירו לו את שם אמו⁽²⁸⁰⁾], תשש כחו, והרגוהו.

היינו דכתיב: "אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל".

תנו רבנן: שלשה אנשים היו, שקפצה [שנתקצרה] להם הארץ:

אליעזר עבד אברהם,

ויעקב אבינו,

ואבישי בן צרויה.

ועתה מבארת הגמרא מנין לנו שקפצה להם הדרך:

אבישי בן צרויה — הא דאמרן [זה שאמרנו לעיל, שכשרכב על הפרדה לחפש את דוד, קפצה לו הדרך].

אליעזר עבד אברהם — דכתיב כשהלך לחפש אשה ליצחק, שאמר ללבן ובתואל: "ואבא היום אל העיך". למימרא, דההוא יומא נפק [מוכח, שבאותו היום יצא מלפני אברהם, וכבר באותו יום בא לארם נהרים⁽²⁸¹⁾].

יעקב אבינו — מנין לנו שקפצה לו הדרך?

דכתיב: "ויצא יעקב מבאר שבע וילך צב-ב חרנה", משמע, שהגיע לחרן. ומצד שני כתיב: "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש", ואותו מקום הוא בית אל, משמע שלא הגיע לחרן, אלא לן בדרך בבית אל!

אלא, כך היה המעשה. באמת הגיע יעקב לחרן. כי מטא [כשהגיע] לחרן, אמר בליבו: אפשר [האם יתכן כדבר הזה], שעברתי על המקום שהתפללו בו אבותי, בית אל, ואני לא התפללתי בו?

בעי למיהדר [רצה לחזור על עקבותיו, וללכת לבית אל].

כיון דהרהר בדעתיה למיהדר [כיון שרק הרהר בדעתו לחזור] — קפצה ליה ארעא. מיד — "ויפגע במקום". שהלשון "ויפגע במקום" משמע שמיד פגעו ומצאו המקום, ונתקרב אליו.

281. המזרחי בפירוש החומש כתב, שהמילה "היום" יתירה היא. למימרא שבאותו יום יצא, ובאותו היום כבר בא.

וברמת שמואל הקשה, למה לא נרמז הדבר כשמספר הכתוב שבא לשם, ונרמז רק כשסיפר הדברים לבתואל ולבן?

וכתב, שאפשר שנרמז הדבר גם בתחילה. שהרי אמר אליעזר בתפילתו "הקרה נא לפני

280. לכאורה הכוונה שבישרו לו שנהרגה. אבל אם כן, העיקר חסר מן הספר.

וכתב המהרש"א הכוונה, שכשהזכירו לו את אמו בשם זה, "ערפה", כחש כחו. כי הוא שם גנאי, כדאיתא במס' סוטה [מב ב]: למה נקרא שמה ערפה, שהכל עורפין אותה מאחריה. שהפקירה עצמה כבהמה, פנים כלפי עורף.

[דבר אחר: אין פגיעה — אלא תפלה. שנאמר: "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בוי" (282)].

"וילן שם כי בא השמש". בתר דצלי — בעי למיהדר [לאחר שסיים יעקב את תפילתו, ביקש לחזור לדרכו, וללכת לחרן].

אמר הקדוש ברוך הוא: צדיק זה בא לבית מלוני, יפטר בלא לינה?

מיד בא השמש. וזהו שנאמר "וילן במקום כי בא השמש". שאם שקעה השמש בזמנה, היה לו לכתוב "ויבא השמש". אלא משמע, שהיה בדעתו של יעקב לחזור לחרן, כי היה עוד היום גדול. כיון שראה שבא השמש פתאום, שלא בזמנו, נתן דעתו לישן שם.

והיינו דכתיב בהמשך, לאחר שנאבק יעקב במלאך: "ויזרה לו השמש". ויש לתמוה, וכי לו בלבד זרחה? והלא לכל העולם כולו זרחה!

אלא אמר רבי יצחק, כך הוא פירוש הפסוק: שמש שבא בעבורו, ששקעה מוקדם יותר במיוחד עבורו, כדי שישאר לישן בבית אל — אף זרחה בעבורו.

עתה חוזרת הגמרא למה שאמרנו לעיל, שדוד הפך תפילתו, והתפלל שיענש בכך שיכלה זרעו, וכעצת אבישי.

ומנלן דכלה זרעיה דדוד?

דכתיב בספר מלכים: "ועתליה אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה".

ותמהינן: וזא אשתייר ליה יואש [והרי יואש נותר בחיים, כפי שמסופר שם], ואם כן, לא כלה כל זרעו של דוד! ?

ומתרצינן: התם נמי, כשהרג שאול את כל אנשי נוב עיר הכהנים, אשתייר אביתר. דכתיב: "וימלט בן אחד לאחימלך בן אחטוב ושמו אביתר". והיות ועונשו של דוד שיכלה זרעו, היה על שנהרגו אנשי נוב, מדה כנגד מדה, לכן, כשם שבנוב נשתייר אחד, ולא כלו כולם, אף לדוד נשתייר אחד מזרעו.

אמר רב יהודה אמר רב: אלמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטוב במעשה נוב עיר הכהנים, לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט. שהרי רק משום שנשתייר אביתר, לא נענש דוד שיכלה זרעו לגמרי.

ועתה חוזרת הגמרא לדבר בענייניו של סנחריב.

אמר רב יהודה אמר רב: בא עליהם סנחריב הרשע בארבעים וחמשה אלף איש בני מלכים יושבים בקרונות של זהב, ועמהן שגלונות [מלכות] וזונות (283). ובשמנים אלף

282. הגר"א מוחק פיסקה זו.

283. כתב בכך יהודע, שהביאן סנחריב עמו, להראות שהוא וחילו אין להם שום פחד ומורך מהמלחמה. ואין נחשב להם המלחמה מקום סכנה, אלא הם כבני אדם שהולכין למקום טיול,

היום ועשה חסד עם אדוני אברהם", והיינו, שמשם שראה שנעשה לו נס, וקפצה לו הדרך והגיע באותו היום, אמר שודאי לא לחינם נעשה עמו הנס, ויזמן לו הקדוש ברוך הוא עוד באותו יום. דאי לאו הכי, הרי זו שאלה שלא כהוגן.

גבורים לבושי שריון קליפה⁽²⁸⁴⁾, ובששים אלף אחוזי חרב רצים לפניו, והשאר פרשים.

וכן באו על אברהם, כשנלחם בארבעת המלכים⁽²⁸⁵⁾.

וכן עתידין לבוא עם גוג ומגוג⁽²⁸⁶⁾.

במתניתא תנא: אורך מחנהו של סנחריב היה ארבע מאות פרסי [פרסה]. רחב צואר סוסיו⁽²⁸⁷⁾ היה ארבעים פרסי. סך כל החיילים שבמחנהו היה מאתים וששים ריבוא אלפים חסר חד [פחות אחד].

בעי אביי: האם כוונת הברייתא שמהמאתים וששים רבוא אלפים היה חסר חד ריבויא [ריבוא אחד], או שמא כוונת הברייתא שהיה חסר חד אלפא [אלף אחד], או שהיה חסר מאה, או שהיה חסר רק חד?

ומסקינן: תיקו.

תנא: החיילים הראשונים של סנחריב עברו את הירדן בשחי [בשחיה]. ששטו הסוסים בירדן ועברו, ועל ידי כן התחילו להתמעט המים. שנאמר: "וחלף ביהודה שטף ועבר".

ומשום שנתמעטו המים על ידי כת החיילים הראשונה, החיילים האמצעיים עברו כבר ברגליהם, בקומה זקופה, שהיו המים מגיעים רק עד צוארם, ולא היו צריכים לשחות. שנאמר: "עד צואר יגיע".

והאחרונים — העלו עפר ברגליהם. שעל ידי ריבוי החיילים שעברו לפניהם, יבש הירדן לגמרי, ולא היו בו מים כלל.

ולא מצאו מים בנחר לשות, עד שהביאו מים ממקום אחר ושתו. שנאמר: "אני קרתי ושתיתי מים וגו'". [קריתי" — לשון מקור. שהיו צריכים להביא מים ממקור אחר].

ותמהינן: וכי היו חיילותיו של סנחריב רבים כל כך? והכתוב: "ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף, וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים!" ואיך שנינו בברייתא שהיו מאתים וששים רבוא אלפים?

אמר רבי אבהו: הללו, אותם מאה ושמונים וחמשה אלף שהוזכרו במקרא שמתו, ראשי גייסות הן⁽²⁸⁸⁾. אבל באמת היו חיילים רבים

לגנות ופרדסין, שהולכים שם עם שגלונות וזונות שיש להם.

284. פירש הערוך, דהיינו שעל כל טבעת של שריון, תולים קליפה של ברזל, כדי שלא יכנס חץ בטבעת. ונקרא קליפה, כי זה שם כללי לשומר דבר בעת גידולו, כמו קליפת הביצה. כך גם השריון, שומר על הגוף.

285. באמת לא מצינו שבאו המלכים להלחם עם אברהם, אלא עם מלכי סדום ועמורה נלחמו. ואברהם הוא שרדף אחריהם להשיב את לוט. וכתב המהרש"א, שאולי היתה קבלה בידם

שלאחר מכן באו המלכים על אברהם ברוב עם להפרע ולהנקם ממנו.

286. דמיון שלשת מלחמות אלו, שבכולן היו מעטים כנגד המרוכים, ובכל זאת נצחו. מהרש"א.

287. דהיינו, כשהיו עומדים בשורה זה בצד זה.

288. פירש רש"י, דהיינו כדאמרינן ארבעים וחמשה אלף בני מלכים, שמונים אלף גיבורים, ששים אלף אחוזי חרב. הרי סך כולם מאה ושמונים וחמשה אלף. אבל האחרים שמתו, אין

יותר, וכולם מתו.

להרוג את אלו?]

אמר רב אשי: דיקא נמי דכתיב בנבואת מפלת אשור: "לכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון". משמע — בשמינים דאית בהו [בחשובים שיש בהם].

אמר לפניו: רבונו של עולם, כבר נטושה ועומדת היא מששת ימי בראשית. שנאמר: "מפני הרבות נדרו וגו'" [וסוף הפסוק "מפני חרב נטושה"].

אמר רבינא: דיקא נמי, דכתיב: "וישלח ה' מלאך ויבחר כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה וגו' ויבא בית אלהיו ומיצוי מעיו שם הפילהו בחרב". מוכח שאלו שהוזכרו שמתו, היו ראשי גייסות גבורי חיל וכו'.

רבי שמעון בן יוחי אומר: אותו הפרק זמן בישול פירות היה. אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל, שהוא המלאך הממונה על בישול הפירות: כשאתה יוצא לבשל פירות — אגב כך הזקק להם לחילו של סנחריב, להרגן. שנאמר: "מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זועה הבין שמועה וגו'". "מדי עברו" היינו אגב שהוא עובר שם (291).

ומסקינן: שמע מינה.

כמה חכם [באיזה אופן הכה המלאך את מחנה אשור]?

אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי: אגב אורחך — לבעל דבכך אישתמע [כשתלך לדרכך לפי תומך, אגב כך התראה לשונאך — והפחידו].

רבי אליעזר אומר: ביד חכם (289). שנאמר: "וירא ישראל את ה' הגדולה". לא נאמר "יד הגדולה", אלא "היד הגדולה". משמע, יד הידועה. והיא היד שעתידה ליפרע מסנחריב.

ויש אומרים: בחוטמן נשף בהן — ומתו. שנאמר: "וגם נשף בהם ויבשו".

רבי יהושע אומר: באצבע חכם. שנאמר: "ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא". היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב.

רבי ירמיה בר אבא אומר: כפיים ספק להם — ומתו. שנאמר: "וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי".

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל: מגלך נטושה (290) [האם מגלך שחווה ומחודדת

רבי יצחק נפחא אומר: אזנים גלה להם [פתח

מספר. כדאמר, והשאר פרשים אין מספר.

289. עיי' בחדושי הגאונים מה שהביא בביאור דברים אלו באורך.

בלמ"ד, כענין שנא': "לעשות לו נשכה" כמו לשכה".

291. הראה בזה גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שאחד משלוהיו, בדרך אגב ולפי תומו, עשה מעשים כאלה, להכחיד עם רב וגבורי חיל כאלה. מהרש"א.

290. פירש רש"י בישעיהו [כא טו] "נטושה כמו לטושה. כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד, מתחלפות זו בזו נו"ן

ובאהבת איתן פירש על פי מאי דאיתא בספר

רבי יהושע בן לוי אמר: ארבעה עשר נשארו. שנאמר שנים שלשה וכו' ארבעה וחמשה. וסך כל המנין המוזכר בפסוק, שנים שלשה, וארבעה וחמשה, הם ארבעה עשר.

רבי יוחנן אמר: חמשה נשתיירו מהם. והם סנחריב ושני בניו, נבוכדנצר, ונבוזראדן.

ומנין לנו שהם נשתיירו?

נבוזראדן — גמרא [כך קיבלו חכמים⁽²⁹⁴⁾].

נבוכדנצר — דכתיב כשראה את חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש: "ורוח דו רבעאה דמה לבר אלהין" [והיה עמם עוד רביעי, שדומה למלאך]. ואי לאו דחזייה, מנא הוה ידע [ואם לא שראה נבוכדנצר את המלאך מימיו, מהיכן ידע שהוא דומה למלאך]?! אלא מוכח שהוא היה מאנשי חילו של סנחריב, וראה את המלאך גבריאל כשהכה אותם⁽²⁹⁵⁾.

את אזניהם], ועל ידי כן שמעו שירה מפי חיות — ומתו⁽²⁹²⁾. שנאמר: "מרממתך נפצו גוים".

וכמה נשתייר מהם, מחילו של סנחריב?

רב אמר: עשרה בני אדם. שנאמר: "ושאר עין יערו מספר יהיו ונער יכתבם". מוכח, שהנשאר מחילו של סנחריב, הוא במספר שנער יכול לכתוב. כמה נער יכול לכתוב — עשרה. שאף ילד קטן, שאינו יודע לכתוב, יכול להטיף טיפת דיו⁽²⁹³⁾, וליצור את האות 'י', שהיא עשרה.

ושמואל אמר: תשעה נשארו מהם. שנאמר: "ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, ארבעה חמשה בסעפיה". והיינו, שכפי שכשנוקפין את עץ הזית [כשמכים אותו כדי להשיר את זיתיו], נשארים בו שנים ושלשה גרגרים, כך לא ישארו בהם, בחילו של סנחריב, אלא דבר מועט, ארבעה חמשה. וארבעה וחמשה ביחד — תשעה הם.

293. עוד פירש ביד רמה כפשוטו, שהאות יו"ד היא האות הקלה ביותר להכתב.

294. אמנם באיכה רבתי איתא, שמ"ד חמשה למד מהאי דכתיב "שנים שלשה גרגרים בראש אמיר". ששנים ושלשה הוי חמשה. והאי דלא ערבינהו קרא, שלא כתב חמשה גרגרים, היינו משום ששנים מהם, נבוכדנצר ונבוזראדן, לא היתה להם מלכות אז. ואילו סנחריב ושני בניו, היתה להם מלכות. לכן חילק הכתוב שנים ושלשה. כלי יקר [הובא בעץ יוסף]. ועיי"ש עוד מה שכתב בענין זה.

295. והיינו, שנבוכדנצר ראה את גבריאל, והכירו בכבשן. שהוא היה זה שהציל את חנניה

מעבר יבק בשם ר"מ, שבישול הפירות הוא בשביל ישראל שעוסקין בתורה, ולכן חזקיה שעסק בתורה גבר על סנחריב.

ועיי"ש שהקשה, הא אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות!

וכתב, שעל בישול הפירות היה ממונה מכבר, ואין זו נחשבת שליחות. ואם כן, הרי נשלח רק לדבר אחד. ולפי זה מיושב גם ענין המלאך רפאל, שריפא את אברהם ועשה עוד שליחות [שהציל את לוט], כי על הרפואה הוא ממונה באופן קבוע, ואין זה שליחות.

292. עיי' במהרש"א מה שכתב בביאור דברים אלו.

מה לומר להם].

אמר ליה סנחריב: היכי נעביד?

אמר ליה הקדוש ברוך הוא: זיל ושני נפשך צא-א [לך ושנה עצמך], כדי שלא יכירוך.

שאל אותו סנחריב: כמאי אישני [כיצד אשנה עצמי, שלא יכירוני]?

אמר ליה: זיל אייתי לי מספרא, ואיגזיך אנא [לך הבא לי מספריים, ואגוזו אני את שערך, וכך לא יכירוך].

שאל אותו סנחריב: מהיכא אייתי [מהיכן אביא מספריים]?

אמר ליה: עול להווא ביתא ואייתי [הכנס לבית זה שלפניך, והבא משם].

אזל, אשכחינהו [הלך לאותו בית, ומצא שם מספריים].

אתו מלאכי שרת ואידמו ליה כגברי [באו מלאכי השרת, ונדמו לו כבני אדם], והו קא טחני קשייתא [והיו טוחנים גרעיני תמרים].

אמר להו סנחריב: הכו לי מספרא!

סנחריב ושני בניו — דכתיב: "ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב". מוכח שהם נשתיירו באותו זמן, ורק לאחר מכן הכו בניו של סנחריב את אביהם.

אמר רבי אבהו: אלמלא המקרא דלהלן כתוב — אי אפשר לאמרו [לא היה אפשר לאמרו]:

דכתיב: "ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים⁽²⁹⁶⁾ וגם את הזקן תספה". והיינו, שהקדוש ברוך הוא עצמו יגלח את סנחריב מלך אשור⁽²⁹⁷⁾, וכדלהלן.

אתא קודשא ברוך הוא, ואדמי ליה כגברא סבא [בא הקדוש ברוך הוא, ונגלה אל סנחריב כאדם זקן].

אמר ליה לסנחריב: כי אזלת לגבי [כשתלך אל] מלכי מזרח ומערב, דאייתיתינהו לבנייהו [שהבאת את בניהם] כדי להלחם בירושלים⁽²⁹⁸⁾, ועתה קטלתינהו [נהרגו], מאי אמרת להו [מה תאמר להם, כיצד תינצל מהם]?

אמר ליה: החווא גברא בכהווא פחדא נמי יתיב [אכן, גם אני חושש מכך, שאיני יודע

מישאל ועזריה, כדאיתא במס' פסחים [ק"ח א], עיי"ש כל המעשה.

296. כל המקרא הזה מתבאר להלן, וכפי שפירש רש"י. אבל לא מתבאר מהו "ושער הרגלים". וביאר המהרש"א, ש"רגלים" מלשון רגילות הוא. והיינו, שאותו שער, שעל ידו הורגלו להכירו, גלחו ממנו. כמו שאמר: זיל ושני נפשך, כדי שלא יכירוך.

297. כתב בענף יוסף: מבואר נגלה שזה המאמר רחוק מן האמת לפי פשוטו כרחוק מזרח ממערב. ועיי"ש מה שהביא מספר תורת העולה בכיור הענין באורך.

298. שהביא סנחריב עמו ארבעים וחמשה אלף בני מלכים.